

Carl-Johan Bryld: *Hans Svane og gejstligheden på stændermødet 1660*. (Odense University Studies in History and Social Sciences, 16, 1974). 165 s.

Siden J. A. Fridericia i 1894 i sin bog om *Adelsvældens sidste dage* gav sin fremstilling af statsomvæltningen i 1660, har dette komplicerede begivenhedsforløb med mellemrum været diskuteret af historikere, i dets helhed eller i delaspekter. Senest foreligger Carl-Johan Brylds afhandling om Hans Svane og gejstligheden på stændermødet i 1660, der ud fra en nærmere analyse af det spredte beretningsmateriale vedrørende statsomvæltningen af samtidige og af den senere historiker Niels Slange, forsøger at kaste lys over en væsentlig side af begivenhedsforløbet, nemlig den betydningsfulde gejstlige stands stilling og rolle i den politiske proces, der førte til arvekongedømmets og enevældens indførelse.

Carl-Johan Brylds bog falder i fem kapitler. I kapitel 1 gennemgår han skarpsindigt beretningsmaterialet og kan på flere punkter give nylæsninger og nyfortolkninger, ikke mindst, når det gælder klarlæggelse af de forskellige beretteres motiver og tendens. Betydningsfuldt er det, at han i ikke mindre end fire tilfælde kan påvise, at 1700-talshistorikeren Niels Slange, hvis arbejder har spillet en væsentlig rolle i diskussionen, har forfalsket eller konstrueret dokumenter for at kunne manipulere med fortiden og bevise rigtigheden af det begivenhedsforløb, han har konstrueret. Han polemiserer her imod Jens Engberg, der et par år forinden havde forsvaret Niels Slange, bl.a. imod C. O. Bøggild-Andersens kritik, og hævdede, at man må gå ud fra kildernes ægthed, indtil deres falskhed er bevist. Jens Engberg raillerede her over, at historikere som Aage Friis, Ellen Jørgensen, Gunnar Olsen og Svend Ellehøj havde sluttet sig til Bøg-

gild-Andersens kritiske opfattelse af Slange, og han fremhævede, at kun to historikere ikke havde ladet sig påvirke, Knud Fabricius og Erik Arup. Knud Fabricius har imidlertid i en afhandling om Frederik 3. betegnet Slange som en »upålidelig forfatter« (Knud Fabricius (red.): *Danmarks konger*, 1944, s. 303); og Erik Arup har ikke i sin ufuldendte *Danmarks historie*, 3, 1955, s. 222, i et afsnit om »Den store plan« villet inddrage det af Slange opdigtede brev af 26. september 1660, således som Jens Engberg hævder; men han har villet skrive om borgerstandens forslag af 17. september, hvilket klart fremgår af hans tekst (s. 223). På grundlag af sine analyser har Carl-Johan Bryld da også med rette foreslået, at man bør undgå at bygge på materiale, om hvis status der kan rejses velbegrundet tvivl. Og at hans kritiske fornemmelse har været rigtig, fremgår ganske klart af Erling Ladewig Petersens næsten samtidige undersøgelse af dele af Niels Slanges forfatterskab, *Veritas et honor regis. Studier over Niels Slanges kilder og kildebehandling i hans fremstilling af Christian IV's historie*, 1974, der endeligt gør op med enevældens lovtaler Niels Slange.

På grundlag af de indvundne resultater giver Carl-Johan Bryld i kapitel 2 en fremstilling af forløbet af stændermødet i september og oktober 1660 med henblik på at bestemme gejstlighedens stilling, og i kapitlerne 3 og 4 gennemgår han biskop Hans Svanes, de øvrige bispers og kapitlernes og præsternes deputeredes stilling. I kapitel 5 kan han derefter i en konklusion karakterisere gejstligheden som en stand, der ikke var en dynamisk kraft på stændermødet; kapitelrepræsentanterne var en konservativ gruppe, der ikke ønskede større forandringer i det bestående, præsterne var økonomisk hårdt trængt og ønskede vel over for den privilegerede adelsstand lighed i beskatningen, men stillede ikke

krav om mere grundlæggende forandringer. Alligevel fik gejstligheden betydning, idet dens leder, Hans Svane, og et par bisper tog et politisk initiativ og sammen med borgerstandens ledere fik afgørende betydning for begivenhedsforløbet, ligesom Carl-Johan Bryld kan pege på gejstlighedens rolle i kraft af, at den kunne stille et effektivt og landsdækkende kommunikations- og propagandaapparat til rådighed for kongen.

For helhedsbilledet er det dog heldigt, at Carl-Johan Bryld i konklusionen understreger borgerstandens betydning i kraft af dens ressourcer, der tillod den at hævde sig ved egen hjælp, og i kraft af dens politiske krav om vidtrækkende økonomiske og politiske reformer. Det er i borgerstandens og her ikke mindst det københavnske borgerskabs stilling og betydning, at man må finde den væsentligste forklaring på begivenhederne omkring statsomvæltningen i 1660, således som det også er antydnet af Carl-Johan Brylds analyse af borgerskabets interesser og af Håkon Hovstad, med udgangspunkt i Johan Jørgensens forfatterskab, i en afhandling om *Det københavnske patriciat* fra 1973 ((Norsk) Historisk Tidsskrift, 1973, s. 158-67). Ved at se gejstlighedens rolle i denne sammenhæng og ved sin analyse af beretningsmaterialet giver Carl-Johan Bryld et værdifuldt bidrag til forståelsen af et begivenhedsforløb, der står som et af vendepunkterne i Danmarkshistorien.

Ole Degn

O. Kyhl: *Den landmilitære centraladministration 1660-1763*, 1-2. (Rigsarkivet, 1973 og 1976). 259 + 389 s.

Med de moderne, billigere reproduktionsformer er det blevet muligt for Rigsarkivet at publicere også større administrationshistoriske arbejder og embeds-

etater, der hidtil blot har foreligget i manuskriptform. Det gælder den store fremstilling af den landmilitære centraladministrations historie 1660-1763, som i årene 1936-54 udarbejdedes af oberst O. Kyhl, og som nu foreligger i en tobindsudgave, idet en udgave af Kyhls *Den landmilitære centraladministrations embedsetat 1660-1763* i udgaven fra 1969 kom i samme udstyr i reprotryk 1973.

Det store detaljerede arbejde, der er blevet forsynet med personregister, vil være nyttigt for den, der arbejder ikke blot med militærhistorie og administrationshistorie, men også med politisk historie og finanshistorie. Som det er naturligt ud fra et administrationshistorisk synspunkt, er arbejdet disponeret efter den administrative opbygning, Krigskollegiet 1660-78, Krigskancelliet 1678-1763 og kommissariatsvirksomhed 1660-79 og 1679-1763. Hermed fungerer værket også i nogen grad som nøgle til det omfattende materiale i de militære arkiver.

Ole Degn

Margit Mogensen: *Fæstebønderne i Odsherred. Studier over sociale og økonomiske forhold ca. 1750-1800*. (Skrifter udgivet af Lokalhistorisk Afdeling, 4, 1974). 212 s.

Med udgangspunkt i de økonomiske og sociale forhold for fæstebønderne på proprietærgodset Dragsholm og krongodset Odsherreds gods i Nordvestsjælland har Margit Mogensen sat sig som mål at belyse forholdene for fæstebønderne, dels på private godser, dels på krongods i anden halvdel af 1700-årene. Efter et afsnit, der fører en række linjer i Dragsholms og Odsherredsgodsets besiddelsesforhold og administrative og befolkningsmæssige forhold frem til slutningen af 1700-årene, følger analyser af